

KONVERGENCIA AZ EURÓPAI UNIÓBAN A FEJLŐDÉS-GAZDASÁGTAN NÉZŐPONTJÁBÓL¹

Megjegyzések Michael Landesmann és Székely P. István könyvéhez²

Ábel István³

ABSZTRAKT

Az EU-hoz 2004-ben csatlakozott 11 ország⁴ (köztük Magyarország) felzárkózásának folyamatát, eredményeit és problémáit elemzi *Landesmann–Székely* (2021) két kötetben közreadott tanulmánykötete, amelyben a régió és a vizsgált szakterület összesen 36 elismert szakértőjének tanulmányai sorakoznak. A kötetek írásai napjaink életbevágóan fontos kérdéseivel foglalkoznak magas fokú szakmai igényességgel, miközben érthető, világos és meggyőző képet adnak a nem szakértő olvasók számára is a régióról és az egyes országok sajátos problémáiról. A könyvvel kapcsolatos gondolataimat kritikai észrevételekként fejtem ki, de az olvasó látni fogja, hogy mindez semmit nem von le kutatásuk értékéből.

JEL-kódok: F45, o11, o57, Y3

Kulcsszavak: Európai Unió, konvergencia, fejlődés-gazdaságtan

---

1 A tanulmány az MTA-BGE Makrogazdasági fenntarthatósági kutatócsoport keretében, az MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája támogatásával készült.

2 MICHAEL LANDESMANN – ISTVÁN P. SZÉKELY (eds.) (2021): *Does EU Membership Facilitate Convergence? The Experience of the EU's Eastern Enlargement*. (Volume I–II). *Studies in Economic Transition*, London: Palgrave, Macmillan.

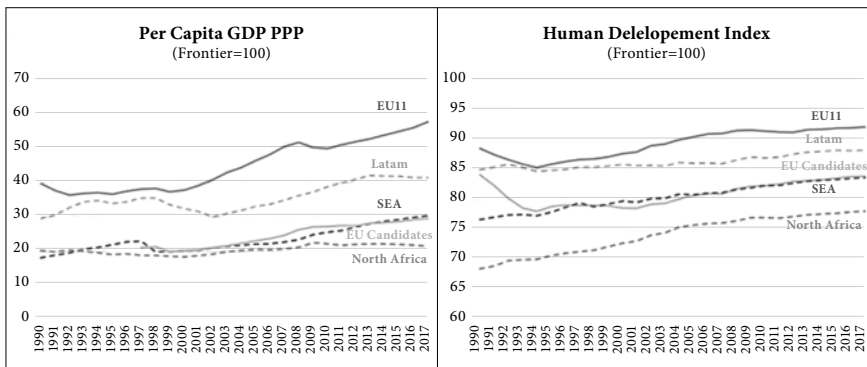
3 *Ábel István* egyetemi tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem. E-mail: Abel.Istvan@uni-bge.hu.

4 Az EU-11 országok: Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia.

1. FEJLŐDÉS ÉS FELZÁRKÓZÁS

A vizsgált periódus (1990–2017) az EU-11 országok esetében a globális tendenciák sikeres kihasználásának időszaka volt a fejlődés szempontjából, ha teljesítményeiket más régiókkal vetjük egybe (1. ábra.)

1. ábra
Gazdasági és szociális konvergencia

Forrás: Landesmann–Székely (2021:37)

Megjegyzés: Az ábrán az EU-11 országok: Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia és Szlovénia. **Latam**: Argentína, Chile, Costa Rica, Uruguay, **North-Africa**: Algéria, Jordánia, Marokkó, Tunézia. **SEA**: Indonézia, Korea, Malajzia, Fülöp-szigetek.

A konvergenciát (felzárkózást) a kutatás körültekintően nem az EU átlagához, hanem egyfajta, a térség szempontjából is releváns, élen járó országokhoz (globális „frontier” országokhoz) viszonyítja. Ezek az országok Ausztria, Dánia, Hollandia és Svédország. A kutatás nagyon részletes és árnyalt képet ad e folyamatról, így bemutatja a vizsgált időszakban elért fejlődés gazdasági, társadalmi és intézményi dimenzióit, valamint az ezek közötti kölcsönhatásokat és összefüggéseket. A *társadalmi* tényezőkben elért fejlődés (*ends*) így a gazdasági (*means*) fejlődés végeredményeként jelenik meg, amelyet az intézményi átalakulás gyakran egyedi jellemzőkkel leírható útján (*ways*) értek el az országok. A kutatás külön hangsúlyt fektet az *igazságosság* és a *fenntarthatóság* korunkban egyre nagyobb jelentőséggel bíró sajátosságainak bemutatására. A fejlődés komplex folyamatának összefüggéseit egységes keretbe illesztve vizsgálják. Az alkalmazott megközelítéseket jól alátámasztják az egyes tényezőkre külön-külön is részletesen bemutatott elemzések. Így képet kapunk az integráció főbb mozgatóiról, külön elemezve a kereskedelem, a beruházások, a finanszírozás, a munkaerő-áramlás és az intézményrendszer sajátos jellemzőit. Ezek egyben az integráció fejlődésének

kiemelten fontos *csatornáit* képviselik, amelyek egymással kölcsönhatásban fejtik ki a fejlődésre, az integráción belüli felzárkózásra gyakorolt hatásukat.

Az EU-hoz csatlakozott 11 ország fejlődésének e körültekintő megközelítését a köteteket ajánló megjegyzésében *Vito Tanzi* a következő megállapítással ajánlja a figyelmünkbe:

„A könyv fő üzenete talán nem meglepő módon az, hogy a 11 csatlakozó ország számára az EU megnyitotta a hozzáférést egy nagy piachoz és nagyon sok külföldi beruházáshoz. Ez hozzájárult ezen országok gazdasági »növekedéséhez«. Sajnos azonban, ahogy arra a fejlődés gazdaságtanával foglalkozó számos kutató már jó 70 évvel ezelőtt felhívta a figyelmet, és amiről sok mai tudós meglepedkezett, a gazdasági növekedés önmagában nem azonos a fejlődéssel. A fejlődés ugyanis olyan intézmények működését feltételezi, melyek a gazdasági növekedés biztosította javakat széles rétegek számára teszik elérhetővé. Ilyen intézmények létrehozása azért nehezebb feladat, mint pusztán a növekedés elérése, mert ez a helyi kulturális jellemzőktől függ. Az EU-11 országok esetében az intézményi és társadalmi fejlődés elmaradt a gazdasági növekedéstől. Ez az elmaradás a jövőben valószínűleg problémákat okoz majd.”⁵

Vito Tanzi megjegyzése két okból is fontos üzenetet rejt számunkra azon túl, hogy elismerően szól a kötetekben közreadott kutatási eredményekről, amelyek összességükben pontosan ezt a hibát segíthetnek elkerülnünk. Egyrészt kiemeli, hogy a kötetekben áttekintett kutatásokból adódó összkép egyik legfontosabb üzenete éppen az, hogy útmutatást ad ahhoz, hogyan kerülhetjük el a megjegyzésben a „sok mai tudós” felelősségének tulajdonított hibákat a növekedés értékelésénél és az ezekre alapozott gazdaságpolitikai javaslatok megfogalmazásánál. Bár a kötetben szereplő aktuális és gyakorlati orientációjú elemzések érthető módon elmélettörténeti fejtegetésekkel kevéssé foglalkoznak, a megalapozott és körültekintő munka mégis megvédi a szerzőket ettől az egyoldalúságtól. Vito Tanzi óvó figyelmeztetése ugyanakkor számomra felveti a kérdést, hogy a mára divatjamúlt fejlődés-gazdaságtan (*development economics*) e könyv kapcsán milyen esetleges további iránymutatással szolgálhat a ma elemzői számára. Ebben az írásban a fejlődés-gazdaságtan számos iskolájának áttekintéséhez *Reis-Cardoso* (2020) írását veszem alapul.

Előre kell bocsátanom, hogy az alább következő fejtegetéseket a Landesmann-Székely (2021) könyvhöz fűzött kritikai észrevételekként fejtem ki, de az olvasó látni fogja, hogy mindez semmit nem von le a kutatásuk értékéből. Írásom egy más szemszögből hangsúlyozza annak értékét, hiszen nem a tárgyalt és alaposan

---

5 VITO TANZINAK a Landesmann-Székely (2021) kötet borítóján közreadott ajánlások között szereplő megjegyzése.

bemutatott kutatásukra vonatkozik, hanem olyan összefüggésekre, amelyek érthető módon kívül esnek azon, amivel foglalkoznak. Olyan kérdésekkel, amelyek mégis kapcsolódnak az EU-11 felzárkózásának a fejlődés-gazdaságtan hagyományos megközelítéseiben tárgyalt témákhoz. Talán érthetőbb, ha sarkítva és leegyszerűsítve úgy fogalmazok, hogy a Landesmann–Székely (2021) könyv a mai modern klasszikus megközelítés letisztult alkalmazásának tekinthető, amit pedig személy szerint itt elő szeretnék hozni, az a *heterodox* oldalról megfogalmazódó kritika. Ugyanakkor ebben is szeretnék észszerűen szerény álláspontot képviselni azzal, hogy a kötetben bemutatott eredményeket elfogadom, és ezekre támaszkodva igyekszem vázolni néhány további megfontolást.

Az újonnan csatlakozott országok integrációját és a fejlődő országok felzárkózási folyamatát olyan közgazdasági problémaként értelmezem ebben az írásban, amelynek induló feltételei és a folyamatosan változó körülményei eltérnek ugyan, de a gazdaságpolitikai kezelés és a hatások mechanizmusai analógiát mutatnak. Természetesen minden analógia sántít, mihelyt kimondjuk, mégis a központ-periféria probléma és az EU-11 integrációjának összevetése az elemzés során olyan leegyszerűsítéseket tartalmazhat, amely segíthet magának a problémának a megértésében.

2. A FEJLŐDÉSGAZDASÁGTAN KALECKI-ISKOLÁJÁNAK ÜZENETE A MAI ELEMZŐ SZÁMÁRA

Mint azt a fent idézett Vito Tanzi-megjegyzésben is láttuk, a fejlődés-gazdaságtan klasszikusai jó hetven évvel ezelőtti időszak problémáival foglalkoztak. Kalecki is közéjük tartozik. Ő azt vallotta, hogy a kevésbé fejlett országokban a munkanélküliség és az alulfoglalkoztatás a termelési kapacitások korlátozottságára vezethető vissza, és döntően nem időleges kereslethiánnyal magyarázható. Sőt, attól tartott, hogy az iparosítással élenkülő kereslet inflációt eredményezne, ha a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek iránti kereslet növekedésével a termelőkapacitások és a termelők termelékenységének növekedése nem tud lépést tartani. A beruházások növelését nemcsak a termelékenység és a hatékonyság növelése miatt, hanem a *termelőkapacitások bővítése* miatt is a fejlődés kulcsának tartotta. A fejlődést és a beruházásokat korlátozó tényezők között három elemet hangsúlyozott. A fejlődés-gazdaságtan korábbi művelői általában a magánszektor elégtelen beruházási aktivitását és a tőkejavak előállítására fordítható erőforrások korlátozottságát tekintették a fejlődés legnagyobb akadályának. Kalecki szerint még abban az esetben is, ha e két tényező okozta problémát kezelni tudták volna a növekedés gyorsulásával, a jövedelmek növekedésével együtt járó keresletnövekedés az agrárszektor termékeinél inflációt okozott volna. Az iparosítást hangsúlyo-

zó reformerekkel szemben Kalecki az agrárreformok szükségességét emelte ki (Reis–Cardoso, 2021, 174–175).

Az olvasóban joggal merül fel, hogy miért hozom ide ezt a régi problémát, amikor az EU-11 országoknak a 2004-es EU-csatlakozását követő sikeres fejlődésében és felzárkózásában mindhárom feltétel teljesült. A magánberuházások és a technikai fejlesztéshez szükséges tőkejavak kínálatát az EU bősséggel biztosította. Az agrárszektor termelékenysége a legtöbb országban elérte a fejlettebb országok színvonalát, így ez sem jelentett akadályt. Kalecki megközelítése azonban egy szempontból mégis figyelmeztető lehet. A rendszerváltozás a csatlakozó országok mezőgazdaságában és az ezek termékeit feldolgozó élelmiszeriparában olyan módon végrehajtott privatizációval és intézményi változásokkal járt együtt, amely közép- és hosszabb távon a rendszerváltozás előtt elért színvonal romlását okozta. Az EU-s agrártámogatások rendszere ezt a hatást sokáig ellensúlyozta, azonban az agrártámogatási rendszer esetleges megváltozásával a jövőben nem zárható ki, hogy itt a további fejlődést, a felzárkózást lassító nehézségekkel szembesülünk majd. Az első kötetben *Pinelli–Pellényi* (2021) a regionális dinamikát árnyaltan elemezve – bár nem kifejezetten ebből a szemszögből nézve – érinti ezeket a problémákat.

3. A PREBISCH–SINGER CSEREARÁNYDILEMMA-HIPOTÉZISRŐL

A fejlődés-gazdaságtan nagyhatású megalapozója, *Raúl Prebisch* a komparatív előnyök elvéből adódó következményekkel kapcsolatban fogalmazott meg figyelemre méltó hipotéziseket a felzárkózó periféria országai esetében. A komparatív előnyök elve szerint a különböző erőforrás-ellátottsággal versenybe induló országok a külkereskedelem révén sajátosságaikat előnnyé tudják formálni, és a termelésben alkalmazott technikai fejlesztés gyümölcseit egyaránt élvezhetik. Így a periféria országokban érdemes a bővebben rendelkezésre álló mezőgazdasági termelési lehetőségekre specializálódni, és nem feltétlenül szükséges a fejlődés érdekében erőltetni az iparosítást. A valóságban azonban a periféria országai kénytelenek elszenvedni a fejlett országokban a technológiai fejlődés által kiváltott ciklikus ingadozások növekedésre gyakorolt hatásait. A *Prebisch–Singer-hipotézis* ezt az összefüggést fogalmazza meg.

A szerzők abból indulnak ki, hogy a periféria országai döntően alapvető termékeket, nyersanyagokat és mezőgazdasági terményeket exportálnak a fejlettebb országokba, míg ez utóbbiak exportja döntően magasabb feldolgozottságú ipari termékeket tartalmaz. A kereskedelmi adatok elemzéséből levont hipotézis szerint a technikai fejlődés révén elért megtakarításokat a fejlett országok magasabb bérek fizetésére és a nyereség növelésére tudják fordítani. Vagyis megtartják ma-

guknak a kereskedelmi megállapodások és intézmények segítségével. A periféria országában a munkások és a vállalkozások ugyanakkor nem tudják kisajátítani a technikai fejlesztések útján elért hasznot, az ugyanis alacsonyabb árakban ölt testet, és a cserearányok romlásához vezet (Prebisch, 1950; 1959, Singer, 1950). E hipotézist látszik igazolni hosszabb idősorok és fejlett ökonometriai módszerek felhasználásával Hatvey et al. (2010). Szabo–Laguna (2021) tanulmánya a kötetben szintén részletesen foglalkozik ezzel a problémával, és áttekintést ad az EU-11 néhány országában e körül kialakult vitákról (Landesmann–Székely, 2021:49–52).

4. A GLOBÁLIS ÉRTÉKLÁNCOK ÉS A VÁLLALATOK NEMZETKÖZIESEDÉSE

Az 1980-as évektől a gazdasági felzárkózásban is új szakaszt nyitott a globális értékláncok vagy ellátási láncok térhódítása és a vállalatok nemzetköziesedése. Ez a folyamat átalakította a piacok működését, a termelés szervezésében markánsan új elemek kerültek előtérbe, és a finanszírozás terén is új eszközök jelentek meg. Az értékláncba integrálódott hazai vállalat számára ugyanis az anyavállalat kedvezőbb feltételekkel tudott finanszírozást biztosítani a fejlesztésekhez, mint ahogy azt a hazai bankrendszerrel vagy a még kevésbé fejlett, otthoni tőkepiactól várhatnánk. A központ-periféria viszonyrendszerét is átalakította ez a folyamat, és a hagyományos kereskedelmi szerepek helyett a termelési folyamatok gazdasági komplexitási jellemzőiben elfoglalt helyzet határozta meg a fejlődési kilátásokat. A termelési folyamat egyes elemeit a költségviszonyokhoz igazodóan más országba, más gazdaságba telepítették, és az ellátási lánc irányítása országhatárokon átnyúló módon történt. A komparatív előnyök hagyományos felfogása így értelmét veszítette, vagy az alacsonyabb költségre redukáltan jelent meg. A periféria országában is kiteljesedhettek olyan tevékenységek, amelyek oldották a gyakran egyoldalú külkereskedelmi szerkezetet, amely korábban jellemzően az alapanyag- és élelmiszer-termelésre koncentrált. A fejlődés-gazdaságtan korábbi, dominánsan az iparosításra fókuszáló megközelítése túlhaladottá vált.

A globális értékláncok terjedése új lehetőségeket nyitott, és átalakította a fejlődéssel kapcsolatos felfogásokat. A korábbi időszakok jellemzően központosított *iparfejlesztése* helyett a *gazdasági verseny feltételeinek biztosítása, a tulajdonjogok és a külföldi beruházások védelme, valamint a makrogazdasági egyensúly fenntartását szolgáló gazdaságpolitikai keretrendszer működésével kapcsolatos megfontolások* vették át az iparpolitika fejlődést segítő funkcióit. A periféria országainak ezzel javult a külpiaconhoz való hozzáférése, és jelentős külföldi befektetések áramlottak a felzárkózó országokba. A fejlődés-gazdaságtan korábbi paradigmája szerint megoldódni látszott az iparosítást gátló akadályok kérdése. Azonban ahogy erre

Milberg–Winkler (2011) felhívták a figyelmet, a globális értékláncokba való bekapcsolódás nem jelentette egyben azt is, hogy a gazdasági növekedés új forrásai a piac működésén keresztül automatikusan a társadalmi felemelkedést segítették volna. Az értékláncok nyújtotta új lehetőségeken keresztül megvalósuló termelési növekedés hasznát gyakran az értékláncot irányító külföldi anyavállalat tette zsebre. A fejlődés-gazdaságtan kategóriáiban gondolkodva a gazdasági struktúra meghatározó elemei a természeti adottságok, az ezekre épülő termelési és közlekedési infrastruktúra, a kapcsolatrendszerek és a technológia. A gazdasági növekedésnek a *társadalmi* fejlődést elősegítő hatása azonban az *intézményi rendszerek erre irányuló működtetésén*, a tulajdonjogok biztosításán, az oktatási rendszeren, a kultúrán és az államgépezet politikai irányultságán múlik. Az EU-11 integrációjának folyamatát elemezve Landesmann–Székely (2021) II. kötetének tanulmányai éppen ezt a kiemelten fontos vonatkozást több tanulmányban is hangsúlyozzák.

A fejlődés-gazdaságtan klasszikusai azt gondolták, hogy a felzárkózási folyamathoz döntően a termelési kapacitások fejlesztése, a kereslet növelése és az ezekhez nélkülözhetetlen beruházások központi segítése vagy külföldről történő keresletnövekedés és exportorientáció szükséges. A globális értékláncok megjelenésével ez a megközelítés új megvilágításba került. A hazai földbirtok védelme és a hazai oligarchia befolyásának növekedése korábban összhangban lehetett az iparosítási igénnyel, de konfliktusba került a külföldi befektetésekre támaszkodó értékláncokkal (Reis–Cardoso, 2021:184).

Az értékláncok ugyanakkor azon túl, hogy a külpiacokhoz való hozzáférést megnyitják, technológiát és kapacitásokat növelő beruházásokat is biztosítanak a fejlődéshez. Sőt ennél többet, hiszen alapvető érdekük, hogy a felzárkózó országban a makrogazdasági stabilitást biztosító, olyan gazdaságpolitikai keretrendszer működjék, amely a pénzügyi stabilitást és az árfolyam stabilitását biztosítja. Az árfolyam-stabilitás talán kevésbé hangsúlyos elvárás, hiszen pénzügyi műveletek és elszámolási technikák alkalmazásával kivédhető az árfolyam-ingadozásból adódó nehézségek.

Bár a globális értékláncok térhódítása és a fejlődő gazdaságok vállalatainak integrálódása ezekbe az értékláncokba elméleti síkon átlép a fejlődés előtt álló és a fejlődés klasszikus gazdaságtanában azonosított akadályokon, mégis sok nyitott kérdés marad. Így nem tisztázott, hogy a gazdasági előbbre jutásból hogyan lesz társadalmi előrelépés. Az is nyitott kérdés, hogy az előnyök realizálása miként vezet béremeléshez és a foglalkoztatottak életkörülményeinek a javulásához. A klasszikus közgazdaságtan szerint ezt a piac automatikusan megoldja. A valóság azonban azt mutatja, hogy egyáltalán nem. Landesmann–Székely (2021) az intézményrendszerre vezeti vissza a problémát.

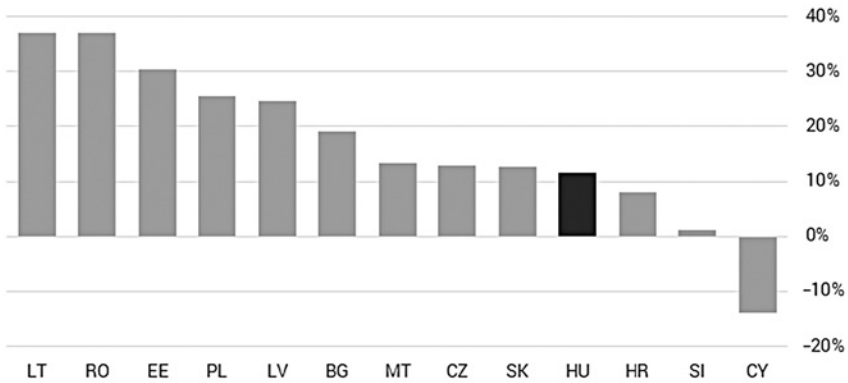
A gazdasági növekedés és a társadalmi fejlődés közötti kapcsolat feltárása igazán fontos lenne, és ebben a kötet tanulmányai nagyon jelentős előrelépést jelentettek. Ezzel hozzájárultak ahhoz, hogy elveszük azt a hagyományos feltételezést, amely szerint a gazdasági fejlődésből endogén módon előáll a társadalmi fejlődés. Ha így lenne, akkor azon sem kellene törnünk magunkat, hogy milyen gazdaságpolitikai megoldást keressünk a valójában megoldatlan kérdésre.

Számos elemzés igazolta, hogy a magasabb bérek, a szigorúbb szociális sztenderdek ugyan költséget növelnek, mégsem riasztják el a befektetőket, és nem rontják az export versenyképességét (*Milberg–Winkler*, 2011:361). Ez szembemegy a hagyományos külkereskedelmi elméletekkel, de az ezek hátterét uraló komparatív előnyökhöz kapcsódó szemléletet amúgy is elvethetjük. Az elméleti tisztázás azonban nem pusztán a kíváncsiságunk okán lenne fontos, hanem amiatt is, mert meghatározó gazdaságpolitikai összefüggésekre vetne fényt. Ezen az úton jelentős előrelépést könyvelhetünk el, köszönhetően a Landesmann–Székely (2021) kötetben publikáló 39 szerzőnek.

5. A MAGYAR GAZDASÁG FELZÁRKÓZÁSÁRÓL

A két kötetben számos országtanulmány elemzi egy-egy ország felzárkózási történetét. A magyar gazdaságot érintően több tanulmány is foglalkozik egy-egy részterülettel, vagy inkább úgy is fogalmazhatunk, hogy a magyar gazdaság mint állatorvosi ló szinte mindegyik fontos kérdésnél jelentős figyelmet kap. Figyelemre méltó elemzést kaphatunk a külkereskedelem, az eladósodás és a finanszírozás összefüggéseiről *Boldizsár–Nagy–Kékesi–Rariga* (2021) tanulmányában, az EU-alapok támogatásainak hatásairól *Czelleng–Vértes* (2021) elemzésében, vagy az intézményrendszer és a korrupció kérdéséről *Tóth–Hajdú* (2021) tanulmányában. Külön országtanulmány nincs, de ehelyett érdemes egy pillantást vetnünk a 2. ábrára, amelyet *Jaksity et al.* (2021) széleskörű áttekintéséből ragadtam ki. Ezen az ábrán azt látjuk, hogy a viszonylag jó kiindulópont és az elmúlt közel 20 évben az EU által biztosított, kiemelkedően kedvező lehetőségek ellenére csak Horvátország (HR) és Szlovénia (SI) esetében volt kisebb mértékű az EU-átlaghoz való felzárkózás. E két ország esetében is meg kell említeni sajátos körülményként, hogy Horvátország később csatlakozott, Szlovénia pedig indulástól kezdve jóval közelebb volt az EU-átlaghoz.

2. ábra**Hány százalékponttal közeledtek az új EU-tagállamok az uniós átlaghoz 2004 és 2020 között? (GDP/fő)**

Forrás: Jaksity et al. (2021)

Záró megjegyzésként azt tenném még hozzá, hogy a két kötetben közreadott munka nagyon nagy ismeretanyagot mutat be tudományos igényességgel. Ebben a hozzászólásban ennek csak a töredékét érintettem. A szerkesztők kétségtelenül nagy és nagyon fontos munkát végeztek el. Az eredmény elismerésre méltó.

HIVATKOZÁSOK

- BOLDIZSÁR, ANNA – NAGY-KÉKESI, ZSUZSA – RARIGA, ERZSÉBET-JUDIT (2021): Transformation of the Trade and Financing Model of the Hungarian Economy After EU Accession. In LANDESMANN–SZÉKELY (2021): Vol. I, 173–210.
- CZELLENG, ADAM – VERTES, ANDRAS (20231): The Impact of EU Cohesion Funds on Macroeconomic Developments in the Visegrád Countries After the 2008–2009 Financial Crisis. In LANDESMANN–SZÉKELY (2021): Vol. II, 67–88.
- HARVEY, D. I. – KELLARD, N. M. – MADSEN, J. B. – WOHR, M. E. (2010): The Prebisch-Singer Hypothesis: Four Centuries of Evidence. *The Review of Economics and Statistics*, May, 92(2), 367–377.
- HERMANN, A. – MOUATT, S. (eds.) (2021): *Contemporary Issues in Heterodox Economics Implications for Theory and Policy Action*. New York: Routledge.
- JAKSITY GYÖRGY – JOBBÁGY SÁNDOR – TUNKLI DÁNIEL – MOHOS LILLA (2021): Magyarország több sebből vérzik. Két évtized regénye. *Portfolio.hu*, október 20. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20211020/magyarorszag-tobb-sebbol-verzik-ket-evtized-regenye-506266>.
- KALECKI, M. (1954): *Theory of Economic Dynamics. An Essay on Cyclical and Long-Run Changes in Capitalist Economy*. London and New York: Routledge.
- KÓNYA ISTVÁN – KREKÓ JUDIT – OBLATH GÁBOR (2021): A bérhányad alakulása Magyarországon és Európában. *Közgazdasági Szemle*, 68(10), 1021–1054.
- LANDESMANN, MICHAEL – SZÉKELY, ISTVÁN P. (eds.) (2021): *Does EU Membership Facilitate Convergence? The Experience of the EU's Eastern Enlargement – Volume I–II. Studies in Economic Transition*, London: Palgrave, Macmillan. DOI 10.1007/978-3-030-57686-8.
- MILBERG, W. – WINKLER, D. (2011): Economic and social upgrading in global production networks: Problems of theory and measurement. *International Labor Review*, 150(3–4), pp. 341–365. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1564-913X.2011.00120.x>.
- PINELLI, D. – PELLÉNYI, G. M. (2021): Regional Dynamics in EU-11. In Landesmann–Székely (2021): Vol. I, 123–148.
- PREBISCH, R. (1950): The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems. *Economic Bulletin for Latin America*, 7, 1–12.
- PREBISCH, R. (1959). Commercial Policy in the Underdeveloped Countries. *American Economic Review*, 49, 251–273.
- REIS, C. F. – CARDOSO, F. G. (2021): Center and periphery in global value chains. An interpretation based on the pioneers of development. In HERMANN – MOUATT (eds.) (2021), 171–190.
- SINGER, H. (1950): The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries. *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 40, 473–485.
- SZABO, S. – LAGUNA, J. D. (2021): FDI as Force of Convergence in the CESEE Countries. In LANDESMANN–SZÉKELY (2021), Vol. II, 37–66.
- TÓTH ISTVÁN JÁNOS – HAJDU MIKLÓS (2021): Corruption, Institutions and Convergence. LANDESMANN–SZÉKELY (2021): Vol. I, 195–248.